

Door taal de wereld ontmoeten

Bij aankoop van dit boek krijg je ook toegang tot online materiaal via www.dtdwo.nl

Gebruik de onderstaande unieke code om je te registreren. Na activering heb je twee jaar toegang tot het materiaal.

IN DE KLAS

De serie **In de klas** bestaat uit een reeks praktische boeken voor docenten, leerkrachten, intern begeleiders en remedial teachers. De boeken zijn geschreven door professionals uit het vakgebied. Zij geven achtergrondinformatie en praktische tips waarmee je direct aan de slag kunt.

In deze reeks zijn onder andere opgenomen:

Door taal de wereld ontmoeten Linda Vaessen-Moonen

Spontaan spellen Henriët Odink

Aan de slag met handschriftonderwijs Anneloes Overvelde
& Ria Nijhuis-van der Sanden

Typ jij blind? Henny van der Meijden

Rijke taal Erna van Koeven & Anneke Smits

Rijke taal (v)mbo Erna van Koeven & Anneke Smits

Effectief lees- en spellingonderwijs Madelon van den Boer &
Sebastián Aravena

Dyslectische kinderen leren lezen Anneke Smits & Tom Braams

Wat een goede tekst! Petra de Lint & Suzanne van Norden

Zoek het even lekker zelf uit – middenbouw Harrie Meinen

Zoek het even lekker zelf uit – bovenbouw Harrie Meinen

Aan de slag met rekenproblemen 2 Marije van Oostendorp

Aan de slag met rekenproblemen 1 Marije van Oostendorp

Zorgplan dyscalculie en rekenproblemen Marije van Oostendorp
& Marisca Milikowski

Spelen serieus nemen Louise Berkhout

Door taal de wereld ontmoeten

Samenhangend en betekenisvol
taal- en leesonderwijs

Linda Vaessen-Moonen

Boom

© 2024 L. Vaessen-Moonen | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag en binnenwerk: Annelies Bast, Amsterdam

ISBN 978 90 2446 618 4

NUR 840

www.boom.nl/primair-onderwijs

Voorwoord

Aanleiding

Door taal kun je de wereld ontmoeten. Taal is overal om ons heen, de hele dag. Als je luistert, leest, kijkt, gesprekken voert en schrijft, leer je de wereld, de ander en jezelf steeds beter kennen. Je durft je gedachten, ideeën, meningen en gevoelens steeds beter te uiten en je vormt je eigen identiteit. Je kunt worden wie je wil zijn.

Het is belangrijk om taalvaardig te worden, zowel in het Standaardnederlands, de gemeenschappelijke taal in Nederland, als in de thuistaal. Er zijn echter redenen om ongerust te zijn. De taalvaardigheid in het Standaardnederlands van Nederlandse kinderen gaat achteruit, zo blijkt uit diverse (inter)nationale onderzoeken (PISA-2018; Onderwijsraad, 2022; PISA-2022; Swart et al., 2023; Inspectie van het Onderwijs, 2023). De leesvaardigheid daalt, de leesmotivatie blijkt dramatisch laag en veel Nederlandse kinderen beleven geen leesplezier. Daarnaast is de verdeling van de aandacht voor de verschillende domeinen van het leergebied Nederlands in disbalans. Er gaat veel meer onderwijstijd naar begrijpend lezen, spelling en woordenschat dan naar leren spreken, luisteren, gesprekken voeren en schrijven (SLO, 2022). Mede doordat maar enkele taalvaardigheden methodeonafhankelijk getoetst worden (alleen technisch en begrijpend lezen, spelling, taalverzorging en woordenschat) is door deze disbalans weinig zicht op de ontwikkeling van mondelinge en schriftelijke vaardigheden. 33% van de Nederlandse 15-jarigen loopt het risico om laaggeletterd te worden (PISA-2022).

Waar gaat het mis?

Arjen Lubach stak al in 2020, na de alarmerende uitkomsten van PISA-2018, de draak met het vak begrijpend lezen in zijn tv-programma 'Zondag met Lubach' (Wit et al., 2020). Volgens Lubach hebben kinderen hun plezier in lezen verloren doordat begrijpend lezen een apart vak geworden is en we doorgeslagen zijn in de aandacht voor het benoemen van de structuur van de tekst en het aanwijzen van verbanden tussen de alinea's op basis van zogenoemde 'signaalwoorden'.

Na de opnieuw alarmerende uitkomsten van PIRLS-2021 en van PISA-2022 buitelden deskundigen over elkaar heen om te duiden waarom het mis ging. De nawerking van de coronapandemie en de lerarentekorten worden genoemd, maar de neerwaartse lijn heeft al veel eerder ingezet. Van Koeven & Smits (2023) benoemden in hun blog een aantal oorzaken:

- Nederland is een rijk land; veel kinderen hebben al jong de beschikking over een smartphone of een tablet. Ze spenderen veel tijd aan het gebruik van deze apparaten en veel ouder(s)/verzorger(s) vinden het lastig om hierover afspraken te maken met hun kinderen en hen eraan te houden. Ook geven scholen veel geld uit aan methodes en bijbehorende software waardoor educatieve uitgeverij bepaalt wat er onderwezen wordt (Van den Braak et al., 2023). Hierdoor lijkt er zowel binnen als buiten de school minder tijd beschikbaar te zijn om te lezen. Volgens Pointer (KRO NCRV Pointer, 2023a) geven veel leerlingen en leerkrachten aan dat ze deze lesmethoden saai en taalarm vinden.
- Er wordt te weinig kennis overgedragen en kennisontwikkeling en taalontwikkeling gaan hand in hand. Stichting Lezen (2022) citeert Pearson et al. (2020): 'Kennis is oorzaak, gevolg, en voor-speller van begrijpend lezen.'
- Er is weinig aandacht voor het neerzetten van een sterke leescultuur. Volgens de website www.lezeninhetpo.nl, bron voor veel informatie over lezen, kenmerkt een leescultuur zich door een doordacht leesbeleid, leesactiviteiten die een vaste plek in-

nemen op het lesrooster, een gevarieerde boekencollectie met genoeg boeken voor iedere leerling, maar ook een positieve attitude van het hele team ten aanzien van lezen. Er is voldoende kennis van effectief leesonderwijs aanwezig, leraren weten hoe ze leesmotivatie kunnen stimuleren bij leerlingen en zijn een rolmodel.

Van Koeven & Smits (2023) betoogden verder nog dat toetsen en methodes elkaar in de wurggreep houden. Hierboven beschreef ik al dat alleen begrijpend lezen, spelling, taalverzorging en woordenschat methodeonafhankelijk getoetst worden. Voor de domeinen spreken & luisteren, gesprekken voeren en schrijven zijn geen methodeonafhankelijke toetsen voorhanden. Veel leraren willen, vanuit de beste bedoelingen, hun leerlingen goed laten scoren op die methodeonafhankelijke toetsen en besteden daarom onevenredig veel onderwijstijd aan het aanleren van trucjes om goede toetsresultaten te halen. Met blijkbaar onvoldoende effect, getuige de dalende taalvaardigheid die geconstateerd wordt in (inter)nationale onderzoeken. Pointer (KRO NCRV Pointer, 2023b) vroeg zich naar aanleiding van de resultaten van PIRLS-2021 ook al af of de toetscultuur het leesplezier om zeep helpt. Kortom, de oorzaken zijn divers en dat maakt het bedenken van goede oplossingen ingewikkeld.

Wat nu?

De Leescoalitie – een brede groep van stichtingen, verenigingen en bedrijven die zich inzetten voor lezen en schrijven – alsook de Onderwijsraad deden in 2019 een oproep tot een ‘Leesoffensief’. Speerpunten van dit Leesoffensief zouden een krachtig en samenhangend leesbeleid, een rijk leesaanbod en het tot stand komen van een leescultuur moeten zijn. Inmiddels zijn er heel veel initiatieven (o.a. websites, databanken, kwaliteitskaarten, boeken, handreikingen), maar is er nog geen landelijk plan.

Ook toenmalig minister van Primair en Voortgezet Onderwijs Dennis Wiersma zag dat verandering nodig is.

'Als je niet goed kunt lezen, kun je andere schoolvakken niet succesvol volgen en red je je later niet in de maatschappij. Om een baan te krijgen, moet je een goede sollicitatiebrief kunnen schrijven. Om je boodschappen te doen, moet je kunnen rekenen. Om veilig je bankzaken te doen, moet je digitaal vaardig zijn. Om weloverwogen te kunnen stemmen, moet je weten hoe de democratie werkt. En ook voor je vervolgopleiding of een baan zijn goede basisvaardigheden cruciaal. Niet alleen voor de leerlingen zelf, maar ook voor Nederland als geheel.' (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2022)

In het voorjaar van 2022 lanceerde de minister het Masterplan basisvaardigheden en in april 2022 gaf zijn ministerie aan Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) de opdracht om de kerndoelen van o.a. het leergebied Nederlands te actualiseren. In september 2024 werden de geactualiseerde conceptkerndoelen aangeboden aan staatssecretaris Mariëlle Paul van Funderend Onderwijs en Emancipatie. In de bijbehorende karakteristiek is te lezen dat in het leergebied Nederlands leerlingen worden uitgedaagd en gestimuleerd om zich tot taalcompetente burgers te ontwikkelen, die kunnen deelnemen aan een geletterde maatschappij waarin mensen met verschillende talen en achtergronden samenleven.

Het onderwijsveld is inmiddels wel wakker geschud en veel leraren beseffen dat er werk aan de winkel is, maar waar (en hoe) begin je?

Over het ontstaan van de aanpak 'Door taal de wereld ontmoeten'

Tot halverwege 2023 was ik leraar op een basisschool in Zuid-Limburg. Al in 2018 merkten mijn collega's en ik op dat leerlingen steeds minder taalvaardig werden. Vooral de leesvaardigheid en de schrijf-

vaardigheid vielen op. Daarnaast signaleerden we dat leerlingen weinig plezier beleefden aan taal en lezen in het bijzonder; ze zuchtten en steunden bij lange teksten en kregen maar moeilijk teksten op papier. We hadden voor verschillende domeinen uit het leergebied Nederlands aparte methodes: technisch lezen, begrijpend lezen, taal, spelling. Er was geen samenhang tussen die domeinen. Leerlingen pasten de vaardigheden uit het ene domein niet toe in het andere domein; als er een tekst geschreven moest worden tijdens de taalles, pasten leerlingen de regels voor de werkwoordspelling niet toe. Iedere methode had een ander thema en de hoeveelheid lessen die we voor ons gevoel af moesten krijgen legden een behoorlijke druk op het lesrooster. Ook voor de wereldoriënterende vakken hadden we een methode, maar we vonden dat daarin te weinig kennis werd overgedragen. Het toepassen van de geleerde taalvaardigheden bij andere leergebieden ging moeizaam; als de leerlingen bij wereldoriëntatie een moeilijke tekst moesten lezen, pasten ze hetgeen we oefenden bij de begrijpend leeslessen niet toe. We vroegen ons af of het niet anders zou kunnen. Wat als we het luisteren, bekijken en lezen van gevarieerde teksten zouden gebruiken om kennis over de wereld op te doen en de woordenschat te ontwikkelen? En zou het praten over die teksten, er aantekeningen bij maken of erover schrijven, helpen om tot dieper begrip te komen?

Er ontstond een plannetje in mijn hoofd dat ik 'Door lezen de wereld ontmoeten' doopte. Dat was immers mijn wens: dat we leerlingen zouden leren dat ze door teksten zo veel mogelijk over de wereld, de ander en zichzelf zouden kunnen leren en zo zichzelf zouden kunnen ontwikkelen. Ik werkte het plan in samenspraak met collega's uit en diende het in het voorjaar van 2018 in bij het Lerarenontwikkefonds. Het plan werd beloond met een subsidie en daardoor kreeg ik tijd en middelen om me te verdiepen in wetenschappelijk onderzoek, het plan verder uit te werken en stap voor stap de aanpak uit te proberen in de praktijk. Mijn schoolleider Lilian stimuleerde me om dit meteen op drie scholen tegelijk te doen. Zo hadden we drie verschillende scholen, met verschillende populaties

en verschillende teams om de aanpak mee uit te proberen en verder te ontwikkelen.

Al na één jaar meldden zich meer schoolleiders in Zuid-Limburg bij mijn schoolleider. Ze hadden gehoord van 'Door lezen de wereld ontmoeten' en wilden ook op hun school het taalonderwijs versterken. Zo verspreidde de aanpak zich door de jaren heen als een olievlek.

De laatste tijd bleek dat de titel 'Door lezen de wereld ontmoeten' te beperkend was. Er werd immers steeds geluisterd en gepraat, of gelezen, gepraat én geschreven? Daarom werd begin 2024 de aanpak omgedoopt naar 'Door taal de wereld ontmoeten'. Hierdoor komt beter uit de verf dat juist de combinatie van lezen, luisteren, kijken, spreken, gesprekken voeren en schrijven zorgt dat je de wereld steeds beter begrijpt.

Wat houdt de aanpak in grote lijnen in?

De aanpak biedt handvatten in de vorm van basisprincipes om kennis en vaardigheden van het leergebied Nederlands in onderlinge samenhang aan te bieden. Het is een holistische benadering van het taalonderwijs: leerlingen lezen, luisteren, denken, praten en schrijven regelmatig binnen betekenisvolle en brede contexten met als doel betekenisverlening aan de wereld om hen heen. Zo leren ze de wereld, de ander en zichzelf steeds beter kennen. Ze ontmoeten door taal de wereld!

Het uitgangspunt van ieder les is een boek of een tekst. Je leert door het je eigen maken van die basisprincipes hoe je rijke teksten kunt selecteren en inzetten als middel om de taalontwikkeling van leerlingen te stimuleren en om hen kennis over de wereld, de ander en zichzelf op te laten doen. Je koppelt de taalontwikkeling van leerlingen aan de inhouden van andere leergebieden zoals bijvoorbeeld wereldoriëntatie en burgerschap. Je krijgt tips hoe je thuishalen van leerlingen kunt benutten.

'Door taal de wereld ontmoeten' beoogt een levendige, afwisselende manier van luisteren, kijken, lezen, spreken, gesprekken voeren en schrijven waardoor leerlingen door prikkelende vragen en opdrachten worden aangezet tot dieper graven in de tekst, denken over de inhoud en verbinden van de inhoud aan hun eigen voor kennis, meningen en ideeën.

Door teksten te kiezen die aansluiten bij wereldoriënterende thema's leer je leerlingen op de eerste plaats hoe ze wereldoriënterende lezers en schrijvers kunnen zijn. Dit verlangt aansluiting bij betekenisvolle en kennisrijke thema's die spelen in de groep. Hierdoor kunnen luisteren, kijken, lezen, spreken, gesprekken voeren en schrijven heel gericht ingezet worden om de kennis van de wereld en de woordenschat van leerlingen te vergroten, om plezier en zin in taal te krijgen én houden en om de vaardigheden te leren die nodig zijn om een tekst te kunnen doorgronden. Door ook veel aandacht te geven aan fictie, liefst passend bij de lopende thema's, kweek je (hopelijk!) ook literaire lezers.

'Door taal de wereld ontmoeten' is een aanpak en geen methode met vaste doelen, lessen in een bepaalde volgorde, routines en toetsmomenten. Het nadeel van het volgen van een methode kan zijn dat aansluiten bij actualiteit, bij leervragen van leerlingen en nog doorgaan op een onderwerp of nog doorgaan met een tekst beperkt wordt door het gevoel dat je lessen niet afkrijgt. Met de aanpak 'Door taal de wereld ontmoeten' kun jij als leraar meer autonomie pakken. Jij weet immers als beste wat jouw leerlingen interesseert, waar ze enthousiast van worden en wat ze nodig hebben. Doordat je stap voor stap leert hoe je zelf betekenisvolle en brede contexten bedenkt en daar zelf rijke boeken en teksten bij kiest, kun je de actualiteit en de leervragen van leerlingen betrekken. Ook heb je met de aanpak geen keurslijf van een hoeveelheid lessen die je in een blok moet geven en een methode die 'uit' moet. Zo kun je meer tijd nemen om een tekst echt te doorgronden en er meerdere doelen aan te verbinden. Werken volgens de aanpak betekent echter niet dat je 'in het diepe gegooid' wordt. Je krijgt diverse handvatten, onder andere om in de gaten te houden of je

aanbod voldoende breed is (vind je blinde vlek!), of je alle doelen met leerlingen oefent en hoe je de ontwikkeling van leerlingen volgt. Alvast nieuwsgierig? Zie paragraaf 3.4 en hoofdstuk 5.

Werken volgens 'Door taal de wereld ontmoeten' kan op termijn de methode van voortgezet technisch en begrijpend lezen vervangen. Als je je de basisprincipes stap voor stap eigen maakt, ben je in staat om elke tekst te gebruiken om leerlingen vloeiend te leren lezen mét begrip.

Je kunt de aanpak ook heel goed als aanvulling op een taal- of wereldoriëntatiemethode gebruiken. Zo kun je je methode voor wereldoriëntatie aanvullen door teksten te selecteren die de kennis over het thema verbreden of verdiepen of er andere perspectieven op werpen. Ook teksten selecteren waarmee je aan de doelen van burgerschap werkt of de thema's uit de taalmethode verbreedt of verdiept, kan met deze aanpak. Zo zorg je voor betekenisvolle inhoud en contexten om de taalvaardigheid van leerlingen te ontwikkelen.

Als je volgens 'Door taal de wereld ontmoeten' werkt, kun je ook betekenisvol werken aan de doelen voor mondelinge taal en schrijven en aan woordenschatontwikkeling. Je neemt dan een tekst die past binnen een betekenisvolle context als middel om aan die doelen, die beschreven staan in de door jou gebruikte taalmethode, te werken. Je leest, praat over en schrijft naar aanleiding van de teksten. Misschien ontstaat er op termijn op jouw school wel de wens om eigen thema's te ontwikkelen en de methode voor taal en/of wereldoriëntatie helemaal los te laten. Houd er dan nadrukkelijk rekening mee dat je naast de basisprincipes van de aanpak, die worden uitgelegd in hoofdstuk 3, ervoor moet zorgen dat je aan de kerndoelen van de verschillende leergebieden voldoet. Ik ga er in de rest van het boek van uit dat je met deze aanpak stap voor stap je methode voor voortgezet technisch en begrijpend lezen vervangt en/of als aanvulling gebruikt op een taal- of wereldoriëntatiemethode.

Ik zie in de praktijk, tijdens trainings- en coachingstrajecten, dat scholen ervoor kiezen om te beginnen met het vervangen van één methodeles begrijpend lezen per week door een les 'Door taal de wereld ontmoeten'. Zo kunnen ze voorzichtig ervaren wat de effecten van de aanpak zijn, ervaren dat je met andere teksten dan methodeteksten ook aan vloeiend en begrijpend lezen kan werken en zelfvertrouwen kan opbouwen. Na verloop van tijd durven ze steeds beter de methode helemaal los te laten.

De aanpak is gebaseerd op wetenschappelijke inzichten, eigen ervaringen en ervaringen van de leraren op de scholen die sinds 2018 volgens de aanpak werken. De aanpak wordt in dit boek in kleine stapjes uitgelegd, opgebouwd en geïllustreerd met voorbeelden. Deze voorbeelden zijn gebaseerd op de tientallen lessen die ik observeerde in de praktijk, de lessen en enthousiaste mails en foto's die ik toegestuurd kreeg van collega's en de gesprekken die gevoerd werden tijdens de teamtrajecten die ik begeleidde. De voorbeelden zijn geanonimiseerd en aangepast waardoor ze niet meer naar een school, team of leraar te herleiden zijn.

Waarom is er nu een boek?

Steeds meer leraren en scholen kregen interesse in de aanpak. Ik werd gevraagd om er presentaties over te geven op congressen zoals ResearchED Heerlen, het Landelijk Netwerk Taal en Het Schoolvak Nederlands (HSN) en ik mocht een podcast opnemen met Tjip de Jong (van o.a. Tjipcast) en Joanneke Prenger (curriculumexpert van SLO) over het belang van het bevorderen van leesmotivatie voor kansengelijkheid. Vele scholen in Limburg vroegen begeleidingstrajecten bij mij aan en ook collega's die vanuit eigen interesse de aanpak wilden leren, trainde ik.

Geïnteresseerden uit mijn netwerk vroegen regelmatig waar ze

over de aanpak konden lezen. Zo ontstond het idee om een boek te schrijven.

Voor wie is het boek geschreven?

Het boek is geschreven voor collega's in het basisonderwijs die willen weten hoe je taal kunt inzetten om leerlingen de wereld te laten ontmoeten en hoe je je taalonderwijs kunt versterken. Of je nu (toekomstig) leraar, intern begeleider, taalcoördinator of schoolleider bent, dit boek is er voor jou. Het maakt daarbij niet uit aan welke groep je lesgeeft. Het boek is relevant voor leraren van groep 1 tot en met groep 8. Ook jonge leerlingen ontmoeten de wereld immers via taal. Ook zij leren via gesproken, bekeken en geschreven teksten zichzelf, de ander en de wereld steeds beter kennen en worden zo steeds vaardigere taalgebruikers. Het enige verschil met oudere leerlingen is dat oudere leerlingen zelf in staat zijn om teksten te lezen. Jonge leerlingen zijn daarvoor afhankelijk van hun (groot)ouder(s)/verzorger(s) en leraren die de teksten aan hen voorlezen of van digitale prentenboeken, luisterboeken, filmpjes en podcasts.

Wat leer je in dit boek?

De aanpak is allereerst gericht op het vergroten van je eigen kennis en vaardigheden over wat door onderzoek bewezen is dat werkt en wat nodig is om het taalonderwijs te versterken. Je leest in dit boek achtergrondinformatie en doet theoretische kennis op over effectief taalonderwijs.

In dit boek lees je *waarom* een goede taalvaardigheid zo belangrijk is. Verder leer je *hoe* leerlingen de kennis, vaardigheden en houding ontwikkelen om door taal de wereld te kunnen ontmoeten en wat de rol van de school, de leraar en de ouder(s)/verzorger(s) daarbij kan zijn in het stimuleren ervan. Ook lees je *wat* je in je klas

Figuur 1 De gouden cirkel (Sinek, 2009)

kunt doen om je taalonderwijs te versterken. Je leert daarvoor de zeven basisprincipes kennen en hoe je stap voor stap je lessen kunt versterken.

Door je de aanpak eigen te maken, ben je in staat om betekenisvol en samenhangend taalonderwijs te geven, waarbij je gebruikmaakt van rijke teksten en betekenisvolle opdrachten. Zo ontwikkelen leerlingen kennis, vaardigheden, lef en taalplezier waardoor ze zin hebben en in staat zijn om door taal de wereld te ontmoeten.

Ten slotte nog twee opmerkingen, omwille van de leesbaarheid van dit boek:

- Ik spreek in dit boek over jou en je collega's als 'leraar'. Daarmee bedoel ik iedereen die lesgeeft of onderwijs verzorgt, ongeacht hun genderidentiteit.
- 'Door taal de wereld ontmoeten' is ontwikkeld om leerlingen (weer) te leren genieten van taal en hen te helpen zich te ontwikkelen tot taalcompetente burgers. De titel is veelzeggend, maar ook lang. Aangezien hij meerdere keren gebruikt wordt in dit boek, zal hij vanaf hier afgekort worden tot DTDWO.

Leeswijzer

Het boek heeft zes hoofdstukken. Hier lees je de globale inhoud van de hoofdstukken.

- In de inleiding lees je waarom een goede taalvaardigheid zo belangrijk is voor gelijke kansen voor leerlingen. Je leest welke vaardigheden groeien door het luisteren naar en lezen van teksten, waardoor de kennis van leerlingen toeneemt. Daarnaast bespreek ik nog een aantal andere belangrijke redenen om met behulp van teksten te werken aan taalontwikkeling.
- Hoofdstuk 1 gaat over de ingrediënten voor het succesvol kunnen versterken van je taalonderwijs. Wat moet je in huis hebben of halen om met je eigen ontwikkeling aan de slag te kunnen gaan?
- In hoofdstuk 2 lees je wat leerlingen nodig hebben om door taal de wereld te kunnen ontmoeten. Je leest over het belang van een goede (mondelijke) taalvaardigheid, over vloeiend lezen, woordenschat en kennis van de wereld. Ook worden de rol van executieve functies, spreek- en schrijfdurf, motivatie voor het leren van taal, de stimulerende omgeving – de school, de ouder(s)/verzorger(s) en de leraren – en hoge verwachtingen besproken.
- In hoofdstuk 3 worden de basisprincipes van de aanpak uitgelegd. Er wordt stap voor stap uitgelegd hoe je met behulp van deze basisprincipes jouw taalonderwijs kunt versterken. Ik adviseer je om na het lezen van iedere paragraaf uit dit hoofdstuk het basisprincipe uit te proberen in je eigen praktijk. Zo maak je jezelf de aanpak stap voor stap eigen!
- De vertaling van de theorie uit voorgaande hoofdstukken naar de praktijk van je eigen lessen vind je in hoofdstuk 4. Hier lees je hoe je je eigen les(senserie) kunt ontwerpen.
- Hoofdstuk 5 gaat over het volgen van taalontwikkeling van leerlingen. Het volgen en evalueren hiervan en daar vervolgens je onderwijs op afstemmen, is een van de door de Inspectie van het Onderwijs (z.d.) opgelegde verplichtingen. In dit hoofdstuk krijg je handvatten voor het formatief evalueren van je taalonderwijs.

- Ben je na het lezen van de voorgaande hoofdstukken enthousiast geworden over de aanpak en vind je de aanpak geschikt voor jouw school? Dan lees je in hoofdstuk 6 hoe jij en jouw collega's de aanpak succesvol kunnen implementeren.

In alle hoofdstukken lees je voorbeelden ter illustratie. Deze voorbeelden zijn gebaseerd op de vele lessen die ik zag bij collega's, mijn eigen ervaringen als leraar en de vele gesprekken die ik over de aanpak voerde als trainer en coach. De voorbeelden zijn geanonimiseerd.

Extra materiaal bij dit boek is online te vinden op www.dtdwo.nl. Naar dit online materiaal wordt steeds verwezen middels dit icoontje in de kantlijn.

Het kan zijn dat je na het lezen van dit boek enthousiast bent over de aanpak, maar liever leert uit de praktijk. Of dat je graag samen met anderen wil leren en lessen wil voorbereiden om zo jezelf de aanpak eigen te maken. Dan kun je ook een training volgen. Je krijgt dan de kans om naar aanleiding van het boek je eigen leervragen te stellen en de aanpak daardoor te leren toepassen in jouw eigen klas. Lees meer over trainingsmogelijkheden op de website.

Inhoud

Inleiding: waarom is een goede taalvaardigheid zo belangrijk?	23
1 Wat zijn ingrediënten voor succesvol taalonderwijs?	31
1.1 Je weet waarom je jouw taalonderwijs wil versterken	31
1.2 Je hebt een snufje durf	32
1.3 Je ontwikkelt een visie op taalonderwijs	32
1.4 Je durft je eigen didactisch handelen onder de loep te nemen	34
1.5 Je ontwikkelt een meertalige mindset	38
1.6 Je hebt toegang tot rijke boeken en teksten	40
1.7 Je beschikt over een dosis autonomie en creativiteit	40
1.8 Je bent niet bang om los te laten	41
1.9 Je bent niet bang voor de leerkuil	41
1.10 Je neemt de tijd	42
1.11 Je hebt collega's die samen met jou de doorgaande lijn in de gaten houden	43
2 Wat hebben leerlingen nodig?	45
2.1 (Mondelinge) taalvaardigheid	45
2.2 Vloeiend lezen	53
2.3 Rijke woordenschat	57
2.4 Kennis van de wereld	66
2.5 Executieve functies	70
2.6 Spreek- en schrijfdurf	78

2.7	Een leesidentiteit	80
2.8	Motivatie voor het leren van taal	81
2.9	Stimulans van de omgeving: de school, de leraren en de ouder(s)/verzorger(s)	83
2.10	Hoge verwachtingen en de juiste ondersteuning	87
3	Versterk stap voor stap je onderwijs in de klas	91
3.1	Basisprincipe 1: Gebruik rijke teksten en boeken binnen betekenisvolle contexten	92
3.2	Basisprincipe 2: Leer leerlingen denken en praten over interessante inhoud	106
3.3	Basisprincipe 3: Leer leerlingen tekststructuren herkennen	115
3.4	Basisprincipe 4: Leer leerlingen teksten gebruiken met een doel en bewaak de kortste weg naar Rome	122
3.5	Basisprincipe 5: Leer leerlingen hoe ze tot tekstbegrip kunnen komen	141
3.6	Basisprincipe 6: Zorg voor constante actieve betrokkenheid en integreer lezen, praten én schrijven	159
3.7	Basisprincipe 7: Stem af op verschillen	174
4	De vertaling van theorie naar praktijk: ontwerp je eigen les(senserie)!	181
4.1	Vorbereiding	182
4.2	De stappen	184
5	Het volgen van taalontwikkeling	197
5.1	Rijke en gevarieerde informatie verzamelen	198
5.2	Beslissingen nemen voor het vervolg: formatief evalueren	210
5.3	Diagnostisch evalueren van taalontwikkeling	212
5.4	Ipsatief evalueren van taalontwikkeling	217
5.5	Summatief toetsen	218

6	Succesvol implementeren van de aanpak op jouw school	221
6.1	Succesvol veranderen	221
6.2	Stappenplan	222
	Nawoord	229
	Literatuur	231
	BIJLAGEN	
Bijlage 1	Een schematische weergave van een effectieve technische leesles (naar Eskes, 2020)	245
Bijlage 2	Evidence-based interventies voor leerlingen voor wie leren lezen moeilijk is	247
Bijlage 3	Bijhoudlijst tekstsoorten	251
Bijlage 4	Vindplaatsen voor geschikte boeken en teksten	253
Bijlage 5	De Doelenkaart	257
Bijlage 6	Inspiratiekaart geïntegreerde taken bij teksten	259
Bijlage 7	Les(senserie)voorbereidingsformulier	265
	Over de auteur	269

Inleiding: waarom is een goede taalvaardigheid zo belangrijk?

Een goede beheersing van het Standaardnederlands is belangrijk voor gelijke kansen, zowel in het onderwijs als daarbuiten (SLO, 2024). Om tot die goede beheersing te komen heb je een samenhangend geheel van kennis, vaardigheden en houdingen nodig om met een ander te kunnen communiceren, je gevoelens te uiten en te gebruiken als instrument voor denken en leren. In Nederland hebben 2,5 miljoen mensen van 16 jaar en ouder (18%) moeite met lezen, schrijven en/of rekenen (Stichting Lezen en Schrijven, 2018). In Vlaanderen geldt dit voor 0,5 miljoen mensen (15%) (Vlaanderen onderwijs & vorming, 2013). We noemen hen laaggeletterd. 33% van de Nederlandse en 25% van de Vlaamse 15-jarigen loopt het risico laaggeletterd te worden (PISA-2022). Veel aandacht voor het ontwikkelen van de taalvaardigheid is dus op z'n plaats.

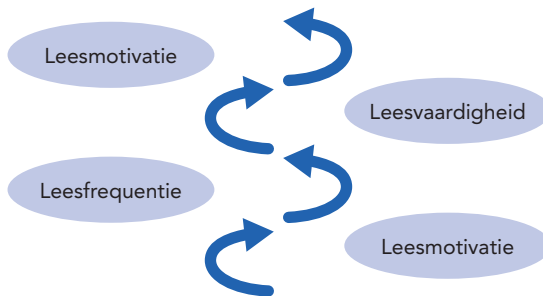
Teksten zijn een uitstekend middel om de taalvaardigheid te ontwikkelen. Onder teksten verstaan we elke vorm van mondelinge, schriftelijke, digitale en multimodale communicatie waarmee ideeën, ervaringen, gedachten, gevoelens, meningen en informatie door middel van taal worden weergegeven (SLO, 2024).

Als je de vraag 'waarom zou je met leerlingen naar teksten luisteren en teksten lezen?' stelt aan fervente luisteraars en lezers, zullen sommigen antwoorden dat het ontspannend is. Anderen vinden het een manier om te ontsnappen aan de wereld of op reis te gaan in je eigen hoofd. Het luisteren naar en lezen van teksten wordt ook wel eens beschreven als 'dromen met je ogen open'.

Luisteren en lezen zijn echter nog veel meer dan alleen dat.

Door te luisteren en te lezen ontmoet je niet alleen de wereld, maar werk je ook aan taalontwikkeling in de breedste zin van het woord. Wanneer je wordt voorgelezen, zelf leest en vooral als je praat en schrijft over wat je hebt geluisterd, gezien en gelezen, ga je de inhoud van de teksten werkelijk beleven en verdiep je je eigen kennis.

Daarnaast zorgen luisteren, kijken en lezen voor plezier. Er is een wederkerige relatie tussen leesvaardigheid en leesmotivatie. Simpel gezegd: je moet goed kunnen lezen om lezen leuk te gaan vinden, maar je moet lezen ook leuk vinden, om steeds vaker en beter te gaan lezen. Het beïnvloedt elkaar dus, en je hebt het allebei nodig. Het is daarom nodig om, parallel aan aandacht voor het vergroten van de leesvaardigheid, aandacht te hebben voor leesmotivatie en leesplezier (Houtveen, Van Steensel & De la Rie, 2019).

Figuur 2 De positieve leesspiraal (Mol & Bus, 2011)

Door het (voor)lezen, het luisteren naar en het lezen van teksten oefenen en vergroten leerlingen de volgende (taal)vaardigheden.

Leestechniek

Eskes (2020) citeert Vernooy die zegt dat vloeiend, voldoende vlot en met expressie kunnen lezen een van de belangrijkste pijlers onder begrijpend lezen is. Eskes citeert ook Feys en Van Biervliet (2010), die technisch lezen ook wel 'de code kraken' noemen: de taal op papier kunnen ontcijferen, zodat je hardop kunt uitspreken wat er geschreven staat. Als leerlingen net beginnen met leren lezen, zijn ze volledig gericht op het leren van de juiste klank-teken-

koppeling, daarna op het decoderen van woorden, zinnen en verhalen. Wanneer je leerlingen – na een effectieve, doelgerichte instructie in de fase van aanvankelijk lezen en veel hardop lezen van woorden en zinnen – zo snel mogelijk goede, samenhangende teksten laat lezen (eventueel in het begin met voor-koor-maatjes-zelf lezen; zie het kader over deze werkvorm hieronder), verbetert hun leestehnik. Des te beter en vlotter ze lezen, des te groter de kans dat ze begrijpen wat ze lezen en dat ze kunnen genieten van hetgeen ze lezen. Des te meer ze genieten, des te groter de kans dat ze meer gaan lezen. Vergelijk het met fietsen: des te meer je fietst, des te sneller je kan en des te beter je om kan gaan met moeilijkheden onderweg, zoals het uitwijken voor anderen, het klimmen en dalen. Des te beter het gaat, des te groter de kans dat je geniet onderweg en dat je meer gaat fietsen!

De werkvorm voor-koor-maatjes-zelf lezen

Uitleg van de werkvorm: De leraar leest eerst een deel van een tekst voor, daarna leest de klas samen met de leraar dit stuk tekst hardop in koor. Als laatste lezen de leerlingen hetzelfde stuk tekst nog een keer hardop voor zichzelf of in duo's.

Een voorbeeld met een goede tekst in groep 4

Selecteer een gedicht dat geschikt is om te lezen met groep 4 (bijvoorbeeld 'in een diep verborgen donker dal', pagina 4 in de qr-code). De leraar laat het gedicht en het plaatje op het digibord zien en vraagt 'wat zou de beste manier zijn om dit monster te temmen?' Na een kort gesprek deelt de leraar de tekst op papier uit zodat iedereen dezelfde tekst voor zich heeft. De leraar leest de tekst rustig hardop voor. De leerlingen volgen op papier met hun vinger waar de leraar leest en kijken zo mee in de tekst. Vervolgens lezen de leraar en de leerlingen de tekst samen hardop voor; als een koortje, dus mooi tegelijk. Ten slotte lezen de leerlingen met een maatje, dus in tweetallen, de

tekst nóg een keer samen hardop. Zo leren ze door ondersteuning en herhaald lezen steeds beter lezen.

Meer lezen over de leestechiek? Blader dan door naar paragraaf 2.2.

Schrijfvaardigheid

Door te lezen kijken leerlingen als het ware de schrijfkunst af, zoals in de middeleeuwen een gezelschap een vaardigheid afkeek van zijn meester. Het beschouwen van teksten helpt daarbij. Door zich daarbij te richten op de inhoud van teksten leren ze nieuwe, laagfrequente – minder vaak voorkomende – woorden en doen ze nieuwe kennis op die ze kunnen toepassen in eigen teksten. Ook kunnen ze van een schrijver leren hoe die situaties of personen beeldend beschrijft door bijvoorbeeld gebruik te maken van bijvoeglijke naamwoorden. Door de vorm van teksten te beschouwen kunnen ze leren van de manier waarop schrijvers hun boodschap overbrengen naar de lezer en daarmee hun doel bereiken. Ook doen leerlingen kennis op over kenmerken van vormen van teksten (een verhaal heeft andere kenmerken dan een beschrijving of een betoog), over het structureren van teksten en worden ze zich bewust van spelling, grammaticale structuren en zinsopbouw. Een schrijver stopt het erin, een lezer haalt het eruit.

Meer lezen over schrijfvaardigheid? Blader dan door naar paragraaf 3.6.

Ook de kennis van leerlingen neemt toe.

Groeiende woordenschat

Om teksten te begrijpen hebben leerlingen achtergrondkennis nodig, maar ze moeten ook voldoende woorden uit de tekst kennen (ofwel een 'brede' woordenschat hebben) en genoeg weten over de woorden in de tekst (ofwel een 'diepe' woordenschat hebben).

Met 15 minuten voorlezen en daarnaast 15 minuten vrij lezen per dag leren leerlingen elk jaar gemiddeld 1000 nieuwe woorden erbij. Daarnaast komen ze door het lezen van kwalitatief goede teksten veel woorden tegen die ze niet tegenkomen in de alledaagse spreektaal (Stichting Lezen, 2021b).

'Vergeleken met bijvoorbeeld tv-programma's en gesprekken tussen volwassenen bevatten kinderboeken een rijkere, gevarieerdere woordenschat en meer laagfrequente woorden... Het is juist die boekentaal die we nodig hebben om de wereld om ons heen te kunnen doorgronden.' (Ros et al., 2021).

Wanneer leerlingen deze woorden actief gebruiken tijdens gesprekken en door te schrijven over wat ze lazen, verankeren deze woorden zich stevig in hun kennisnetwerk.

Meer lezen over woordenschat? Blader dan door naar paragraaf 2.3.

Kennis van de wereld

Om teksten te kunnen begrijpen, is kennis over het onderwerp (achtergrondkennis) cruciaal, maar wanneer de leerling een tekst begrijpt, levert dit ook weer nieuwe kennis op. Deze nieuwe kennis kan de leerling dan vervolgens weer inzetten om volgende teksten te begrijpen (Stichting Lezen, 2022)

'Het belang van kennis van de wereld, juist bij leerlingen in achterstandssituaties, kan niet worden overschat. Kennis van de wereld is cruciaal voor het begrijpen van de wereld. Hoe meer kennis, hoe groter de basis voor verder leren en daarmee voor succes op school en in het persoonlijk leven.' (Leducoux, 2022)

Meer lezen over kennis van de wereld? Blader dan door naar paragraaf 2.4.

Naast het vergroten van de bovengenoemde kennis en vaardigheden zijn er nog een aantal redenen om het lezen te bevorderen en de taalontwikkeling te stimuleren.

Beter bestand zijn tegen nepnieuws en misvattingen (Ros et al., 2021)

In onze talige en digitale samenleving komt er iedere dag veel nieuws en informatie op ons af. Soms wordt er ook bewust nepnieuws en desinformatie verspreid. Om te beslissen of nieuws of informatie correct is of niet, hebben leerlingen op de eerste plaats kennis over taal, taalvaardigheid, een onderzoekende en een kritische houding nodig. Kan het wel waar zijn, is de bron betrouwbaar, zijn er meerdere bronnen die dit nieuws of deze informatie bevestigen? Ze moeten kritisch kunnen luisteren, kijken, lezen en bovenal denken. Ook algemene kennis en een grote woordenschat zijn hiervoor belangrijk. Als leerlingen weinig over een onderwerp weten en weinig diepgaande woordkennis hebben over het onderwerp, is het lastig om te bepalen of iets waar is of niet. Hun kennis schiet tekort. Door veel en gevarieerd te luisteren en te kijken naar nieuwsberichtgeving en informatie over diverse onderwerpen en door het lezen van gevarieerde teksten daarover, groeien hun kennis en woordenschat. Door te praten over de inhoud van nieuws en informatie en zichzelf of elkaar prikkelende vragen te stellen, wordt het denken over de betekenis en duiding van die inhoud gestimuleerd.

Verkleining van het Mattheus-effect (Ros et al., 2021)

Niet alle kinderen krijgen thuis dezelfde kansen om hun taal te ontwikkelen. De redenen daarvoor zijn verschillend en moeilijk beïnvloedbaar. Daarnaast groeien veel kinderen in Nederland op met verschillende thuishalen. Ze komen daardoor met uiteenlopende taalvaardigheid, Nederlandse woordenschat en kennis van de wereld de basisschool binnen. Aangezien een goede beheersing van het Standaardnederlands, onze gemeenschappelijke taal, bijdraagt aan kansengelijkheid in het onderwijs en daarbuiten, dient ons onderwijs de best mogelijke kansen te creëren voor alle leerlingen. Alleen

zo leren kinderen de wereld te ontmoeten en zich te ontwikkelen tot taalcompetente burgers die kunnen deelnemen aan een geletterde maatschappij waarin mensen met verschillende talen en achtergronden samenleven (SLO, 2024).

Meer lezen over het Mattheus-effect en gelijke kansen? Blader dan door naar paragraaf 2.3, 2.4 en 2.10.

Ontwikkeling van de executieve functies

Executieve functies zijn al die regelfuncties van de hersenen die nodig zijn om te kunnen plannen, organiseren, jezelf aan te sturen en beslissingen te nemen om doelgericht gedrag te bevorderen. Het kunnen beheersen van impulsen, het flexibel kunnen zijn, het werkgeheugen, de aandacht (concentratie) en het vermogen om te schakelen tussen taken zijn voorbeelden ervan. Executieve functies stellen mensen in staat om hun gedrag te reguleren en effectief te functioneren in verschillende situaties.

Meer lezen over executieve functies? Blader dan door naar paragraaf 2.5.

Vergroting van het empathisch vermogen en sociaal begrip voor de ander

Het luisteren naar en lezen van fictie vergroot het empathisch vermogen en sociaal begrip voor de ander al op jonge leeftijd (Stichting Lezen, 2024). Door te lezen maken kinderen kennis met diversiteit in de samenleving en andere perspectieven en denkwijzen dan die van zichzelf en hun naasten. Ook kunnen ze lezen over andere tijden en andere culturen. Dit helpt om anderen beter te begrijpen en zich te leren inleven in de ander. Dit maakt ook dat lezen bijdraagt aan burgerschapsvorming.

Er zijn dus heel veel redenen om de taalontwikkeling belangrijk te maken. Het laatste – en misschien wel belangrijkste argument – is dat zowel kinderen als volwassenen de hele dag luisteren, kijken en lezen. Het is uitermate belangrijk dat jij met je onderwijs leerlingen voorleeft en leert hoe je dit met begrip doet!